

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ І СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Марія Чепіль, доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки
Дрогобицького державного педагогічного університету
ім. І. Я. Франка

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ І СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті визначено методологічні положення, дотримання яких забезпечує врахування специфічних функцій категорій з позиції комплексного дослідження патріотичного виховання. Особливу увагу приділено групі чинників, які впливають на формування патріотизму та національної самосвідомості української молоді.

Постановка проблеми. Інтеграція України в європейський освітній простір зумовила переми в сфері освіти і виховання. Головною особливістю сучасної освіти є необхідність посилення національного виховання молоді і насамперед формування в неї патріотизму, що є “проявом особистістю любові до свого народу, поваги до українських традицій, відчуття своєї належності до України, усвідомлення спільності власної долі з долею Батьківщини, досконале володіння українською мовою” [2, 15].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ідея патріотичного виховання втілена в державних документах, зокрема в Законі України “Про освіту”, Державній національній програмі “Освіта” (Україна XXI ст.), у Концепціях національного виховання. Важливі аспекти патріотичного виховання висвітлено у працях сучасних педагогів: І.Беха, В.Бондара, С.Гончаренка, І.Підласого, О.Савченка, О.Сухомлинської та ін. Патріотичне виховання на традиціях українського народу розглядають Ю.Бондаренко, П.Ігнатенко, Р.Захарченко, Г.Філіпчук та ін.

У сучасних умовах реформування системи освіти і виховання в Україні важливим є творче застосування надбань культурно-освітніх діячів минулого, які упродовж століть закладали підвалини національної освіти і виховання молодого покоління. Важливим чинником є історико-педагогічний аналіз теорії та практики національно-патріотичного виховання української молоді. Теоретичні основи національного виховання розробляли Г.Ващенко, С.Русова, С.Сірополко, В.Сухомлинський, С.Чавдаров, Я.Чепіга та ін. Проблеми національного виховання на західноукраїнських землях обґрунтували П.Біланок, А.Волошин, М.Галушчинський, М.Євшан, О.Маркуш, В.Пачовський, Ф.Повхан, І.Ющишин та ін.

Мета статті полягає у теоретико-методологічному обґрунтуванні патріотичного виховання учнівської та студентської молоді, з’ясуванні перспективних напрямів модернізації виховної діяльності відповідно до європейських та світових тенденцій полікультурності, толерантності в освітньому просторі.

Виклад основного матеріалу. Відновлення і відтворення автентичних засад буття українського етносу, досягнення національної консолідації в Україні, розбудова єдиної української нації, учасниками якої стали б усі люди, що живуть у нашій країні і є її громадянами без розрізнення їх етнічної належності, є важливими історичними завданнями. Можемо розуміти під ними не лише повернення до культурних традицій українського народу, а передовсім відновлення культурної продуктивності українства та розвиток його здатності діяти і розвиватися відповідно до вимог сучасної світової цивілізації.

Виховання патріота України неможливе без цілісного зв’язку від “мікрорівня і до макрорівня”, від близької історії рідного краю до історії України. Знання найближчого оточення, минулого й сучасного свого народу, відчуття себе “живим і свідомим членом живого, свідомого і об’єднаного організму” є, за висловом І.Франка, першим ступенем, першою прикметою національної освіти [5]. Це досягається насамперед вивченням й усвідомленням багатогранних зв’язків краю з усією країною. Чим глибше молодь вникає в історичні, економічні, культурні відносини краю з іншими регіонами і територіями України, тим чіткіше осмислюється поняття Батьківщини. Вважаємо, що саме в краєзнавчій діяльності закладені великі можливості для формування патріотизму підрастаючого покоління. У процесі формування особистості найефективнішим є пізнання від близького до далекого, від рідного

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ І СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

до чужого, від національного до планетарного, світового.

З позицій теоретичного рівня патріотичне виховання повинно починатися з реалізації принципів методології педагогіки: подвійності якісної визначеності людини та її життєвого світу, полікультурності, введення у самобутні культурні світи на основі системного, цілісного, особистісного, діяльнісного, інтеркультурного підходів, єдності історичного та логічного підходів.

Методологічний рівень дослідження проблеми визначає методологічні принципи та підходи до аналізу поняття “патріотизм”, “національна самосвідомість”. З позицій методологічного плюралізму нами визначено, що індивід пізнає етнонаціональний світ, діючи в ньому, взаємодіючи з етносами, націями та іншими індивідами як їх представниками. Пізнання етнонаціонального світу можливе за умови комунікації між людьми, обміну значеннями явищ, що споспотерігаються. Різний зміст, вкладений у ті самі поняття і висловлений тими самими словами, призводить до різного трактування і конвенційних значень.

Важливість осмислення багатокomпонентного процесу патріотичного виховання особистості, конкретизація його мети, завдань, форм і методів є основними завданнями не лише навчально-виховних і позашкільних закладів, а й українського суспільства загалом.

Патріотичне виховання сьогодні покликане передовсім на основі кращих традицій духовної й культурної спадщини минулого, формувати в молоді національну ідею в інтересах Української держави, а не в інтересах певних політичних сил. Виховання молоді потребує, окрім великих духовних сил, і чимало матеріальних затрат. Без добре продуманої матеріальної бази будь-яка виховна робота з молоддю приречена.

Формування творчої, ініціативної, національно свідомої особистості вимагає наповнення всіх ланок навчально-виховного процесу у вищій школі змістом, який би забезпечував можливості духовного самовдосконалення особистості, формування її інтелектуального та культурного потенціалу. Вища школа повинна формувати не просто спеціаліста з певної чи іншої галузі, а патріота, який не може бути байдужий до долі Української держави, її економіки, освіти та культури.

Патріотичне виховання студентів – складний і багатограний процес, який має на меті виховати розвинуту особистість, сформувати у неї загальнолюдські цінності, політичну зрілість та патріотичну переконаність, активну життєву позицію, вміння засвоювати і передавати

накопичений людством досвід підростаючому поколінню. Патріотизм – це не тільки почуття любові і гордості за свою країну, але і внутрішня потреба в діяльності на благо своєї держави. Суспільною функцією національно-патріотичного виховання у вищій школі є формування у студентської молоді стійкої поведінки, моральних та патріотичних почуттів, вироблення звичок, які відповідають способу життя народу.

Сьогодні патріотизм, зокрема його емоційне начало, виявляється насамперед у мужності і готовності українських громадян відстоювати незалежність України. Вчені розділяють патріотичні і національні почуття. Відмінність полягає у тому, що патріотичні почуття віддзеркалюють прихильність до рідної землі, території, місця народження, Батьківщини, тоді як об'єктом національних почуттів є власний етнос, незалежно від його розселення. У патріотичних почуттях відбивається ставлення українських громадян будь-якої національності до своєї державної спільноти, її життєдіяльності та перспектив розвитку.

Невизначеність у теорії і практиці виховання, як і невизначеність у державотворчих процесах, головна причина розгубленості педагогів. Корінні зміни в базисі й надбудові, непередбачені труднощі у роботі зі студентською молоддю вимагають від педагогічної теорії та практики моделювання оновленої парадигми виховання. Виховати свідомого громадянина означає сформувати в майбутнього учителя комплекс особистісних якостей і рис характеру, що є основою специфічного способу мислення та спонукальною силою повсякденних вчинків. Українське виховання створює умови для найповнішого врахування природних задатків, формування національного складу психіки, способу мислення тощо.

В умовах розбудови української державності реальною методологічною основою виховання як соціального явища є ідеологія незалежної держави України, ідеологія державотворення, зорієнтована на загальнолюдські та національно-культурні цінності. Безперечно, новому періоду розвитку держави повинна відповідати нова філософія освіти і виховання, нові моделі навчання, спрямовані на формування національної свідомості й самосвідомості, формування національного типу особистості. Йдеться про оновлення викладання педагогічних дисциплін: історії педагогіки, теоретичних основ педагогіки, методики позаурочної діяльності. Базовою ідеєю повинна стати українська національна ідея. Її реалізація сприятиме формуванню в кожного

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ І СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

студента тих ідейних цінностей, без яких не можна формувати високу національну самосвідомість педагогічних кадрів.

Майбутнього вчителя слід ретельно готувати до виховної роботи з дітьми. Педагогічні кадри нової генерації покликані поєднувати високий професіоналізм із сучасним усвідомленням суспільних потреб. Саме тому педагогічний навчальний заклад має формувати особистість педагога, виховати його так, щоб, за словами Тараса Шевченка, вчитель був апостолом правди і науки.

Педагогічні дисципліни мають пріоритетне значення у формуванні професійної культури, наукового та фахового світогляду вчителя. Вони покликані відігравати інтегруючу роль у формуванні особистості вчителя, а кафедра педагогіки – об'єднувати зусилля інших кафедр в орієнтації студентів на обрану професію, розвивати загальнопедагогічні вміння, творче мислення.

Проведення студентами виховної роботи зі школярами під час проходження педагогічної практики дає підстави стверджувати, що, пізнаючи різні галузі рідної культури, учні починають свідомо ідентифікувати себе, найчастіше у середніх класах, з українським народом, нацією. Школярі переконуються в тому, що знання здобутків культури свого народу, наукових даних про етнографічні особливості, спільні ознаки в мові й мовленні, мистецтві, способі мислення і поведінці, ставлення до важливих подій та явищ, проблем життя є тими чинниками, що сприяють формуванню в неї глибокої національної самосвідомості.

Вважаємо, що вся система виховання має спрямовуватися на те, щоб кожен учень глибоко відчував і усвідомлював серцем, душею і розумом зміст тріади фундаментальних понять – культура минулих поколінь, сучасна культура і культура майбутнього. Учні доходять висновку, що сучасне – це дорога з минулого у майбутнє. При цьому майбутні вчителі починають глибше розуміти закономірність виховання підростаючих поколінь на традиціях рідної культури.

Зміст, форми і методи виховної роботи мають бути спрямовані на захист рідної мови, культури, духовності не лише від негативних чужоземних впливів, а й від національного нігілізму і почуття меншовартості, доморощеного недбальства, які вкорінилися у свідомості людей за останні десятиліття. Однак у позаурочній виховній роботі доцільно вести пошук нестандартних форм та методів роботи; працювати над розвитком мовленнєвого багатства учнів, вести

дослідницьку роботу (і учнів, і вчителів), підтримувати тісні стосунки з громадськими організаціями, культурно-просвітницькими установами, проводити краснорічні етнографічні екскурсії, організовувати конкурси, огляди, фестивалі, постійні етнографічні виставки, етнографічні куточки та музеї.

Важливими для сучасності є ідеї, запропоновані й обговорені на Першому Українському Педагогічному Конгресі щодо національно-патріотичного виховання [4]. Головну увагу, на переконання педагогів-учасників конгресу, у виховному процесі треба звертати на прищеплення учням національних цінностей. У багатьох наукових працях, численних газетних і журнальних статтях, підручниках і збірниках вони запропонували важливі ідеї щодо змісту, форм і методів виховання патріотизму.

Актуальною є думка, що у патріотичному вихованні важливу роль відіграє і сам учень, його загальний розвиток, орієнтація у складних реаліях суспільного життя, ціннісні орієнтації, усвідомлення своєї суспільної ролі. Підлітки можуть сприймати й освоювати категорії патріотизму розумом, а в старшокласників патріотизм формується на рівні глибокого усвідомлення й діяльності.

На нашу думку, головну увагу необхідно звертати на організацію національно-патріотичного виховання молоді, метою якого повинно бути: утвердження в свідомості молоді національної, культурної, мовної єдності, національної окремішності і неповторності, розуміння важливості для розвитку нації власної держави і необхідності її розбудови; виховання національно-державних патріотів, пріоритетним для яких є добро всієї нації і піклування про її поступ; усебічна підготовка до творчої праці з розбудови і захисту незалежної Української держави; досягнення високої культури міжнаціональних відносин, основою яких є національна рівність, взаємна толерантність і пошана.

Передовсім акцентуємо на необхідності поглиблення й розширення теоретичних знань під час різноманітної практичної позаурочної виховної роботи, ознайомлення учнів зі славним військовим минулим України, сторінками національно-визвольної боротьби за свою державність, героїчними світоглядними ідеями. Власний педагогічний досвід свідчить, що тільки завдяки відтворенню знань про історію народу і його героїчне минуле можемо сформулювати переконання й активну життєву позицію. Відтворюючи національний світогляд, необхідно відтворювати

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ І СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

ідеали, погляди, морально-етичну спадщину української нації.

В основі пошуку нових методів та форм патріотичного виховання учнівської та студентської молоді лежить особистісно-гуманістичний підхід [1]. Форми і методи роботи з молоддю варто спрямовувати на виховання у них любові до рідної мови, землі, культури народу, готовності й уміння сумлінно, творчо працювати на збагачення майбутніх учителів знаннями про культурно-історичні основи вітчизняної системи виховання, високу ефективність рідномовного, родиннознавчого виховного впливу на особистість.

Вивчення досвіду роботи ряду шкіл і позашкільних установ Західної України засвідчує, що в останнє десятиліття з метою національно-патріотичного виховання учнівської молоді у позаурочний час педагоги використовують традиційні (індивідуальні, групові, масові) і нетрадиційні форми роботи (брейн-ринг, профільні гуртки, конкурси, вікторини, народні ігри, забави, розваги, фестивалі, мандрівки, наукові групи історико-краєзнавчих музеїв). До організації позаурочної діяльності залучені вчителі, класні керівники, представники громадських організацій та об'єднань ("Союз українок", "Просвіта" тощо), лідери дитячих та молодіжних організацій ("Соколята", "Пласт", "Рід" тощо), учнівський актив, батьки. Саме турботою цих організацій проголошена соціальна і політична захищеність молоді в умовах переходу до ринкових відносин, розв'язання проблеми розвитку молодіжної економіки, підприємницької діяльності, створення молодіжних центрів зайнятості, сприяння розвитку спорту, туризму, організації культурного дозвілля.

Нагальним розглядаємо в системі сучасної української системи виховання обґрунтування потреби застосування в практичній діяльності матеріалів краєзнавства, що мало б забезпечувати поглиблення та закріплення набутих знань і застосування на практиці, визначення їхньої актуальності й виховного потенціалу, можливості його використання у вихованні учнів; використання набутих під час навчання практичних умінь і навичок пошукової роботи з першоджерелами, архівними документами на практиці, безпосередньо – у знаходженні невідомих досі матеріалів, що стосуються українського мистецтва, культури регіону і краю, їх систематизації та впорядкування. На основі зібраних матеріалів будуть зроблені відповідні висновки про сучасний стан культури краю загалом і масових форм народної творчості зокрема, а також відібрані для подальшої роботи ті матеріали, на прикладі яких можна розв'язувати

найактуальніші проблеми сучасної національної школи, виховувати молоде покоління справжніми патріотами своєї країни.

Форми, методи і засоби роботи з молоддю є ефективними, коли в результаті їх застосування формуються глибокі потреби, стимули займатися постійною трудовою діяльністю в ім'я створення матеріальних і духовних цінностей, прагнення "служити своєму народові безкорисно, жертвовно і віддавати йому свої знання, свою працю і в цьому знайти своє найвище задоволення, радість і втіху" [3, 27]. Виховники повинні формувати у кожного учня потребу в самоосвіті, самореалізації, уміння виявляти активність у корисних справах. Така активність визначається патріотичними мотивами і задовольняє особисті й загальнонаціональні інтереси.

Однак, як свідчить практика, виховній роботі бракує системності, нерідко недооцінюється історичне коріння народних традицій, повною мірою не використовуються їхні можливості щодо поширення історико-культурних традицій, які забезпечують живий зв'язок поколінь. Вважаємо за доцільне в основу позаурочної діяльності покласти проектування напрямів і змісту відповідно до мети і завдань патріотичного виховання, утвердження ідеї правди, добра і краси в душах молоді – шлях України до гідного місця серед цивілізованих народів. Особливу увагу слід звернути на ідею добра, яка повинна стати основою для формування прагнення досягти добра нації й Батьківщини.

Найважливішими напрямками роботи, на наш погляд, можуть бути: соціально-побутовий (використання у виховній практиці зразків, що втілюють у собі соціальні й моральні ідеали); історико-патріотичний (подвиги народних героїв та ін.); трудовий (залучення школярів до різних видів трудової діяльності, ремесел і т.ін.); художньо-естетичний (використання фольклору, ознайомлення з декоративно-прикладними мистецтвами) та екологічний.

Важливим джерелом патріотичного виховання є краєзнавчо-туристична діяльність. Вона глибоко національна за змістом і підпорядкована вихованню молоді на засадах народності та соціально-історичного досвіду українського народу. Форми і методи роботи з учнями ефективні, коли у результаті їх застосування формуються глибокі потреби, стимули займатися постійною трудовою діяльністю в ім'я створення матеріальних і духовних цінностей, прагнення служити своєму народові безкорисно, жертвовно і віддавати йому свої знання, свою працю і в цьому знайти своє найвище задоволення, радість і втіху.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ І СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Виховники повинні формувати у кожного учня потребу в самоосвіті, самовихованні і самореалізації, уміння виявляти активність у корисних справах. Така активність визначається патріотичними мотивами і задовольняє особисті й загальнонаціональні інтереси.

Всебічне і глибоке вивчення та засвоєння студентами педагогічних ВНЗ усієї інтегративної системи знань про рідний народ, націю, Батьківщину-Україну може забезпечити лише українознавчий підхід до організації педагогічного процесу. Викладачі виробляють у студентів уміння сприймати будь-яку наукову інформацію через призму українознавства, трансформувати її у собі й перетворювати у надбання національної культури. Студенти мають усвідомлювати, що в кожного народу є своя, історично зумовлена ієрархія цінностей, ідей. Кожна особистість має прагнути стати повноцінною людиною, любити рідний край, народ, бути палким патріотом і стійким громадянином.

Актуальними є виховання у молоді державницького світогляду, любові до України як життєвої домінанти, утвердження в свідомості молоді національної, культурної, мовної єдності, національної окремішності й неповторності, розуміння важливості для розвитку нації власної держави і необхідності її розбудови, прищеплення любові й поваги до національно-державних символів.

Висновки. Вищесказане дає можливість стверджувати, що навчально-виховний процес у загальноосвітній і вищій школі має орієнтуватися на розв'язання найактуальніших для нашої

держави завдань і спрямовувати свої зусилля на формування у молоді національної гордості, національної гідності і самосвідомості, на усвідомлення того, що успіх і сила цілком залежать від співпраці і жертвності, а повна відповідальність за долю держави покладається на її – молоді – плечі як особистий обов'язок перед нею.

Перспективними напрямками для подальшого дослідження вважаємо розробку гендерного підходу щодо формування патріотизму і національної самосвідомості, нових інформаційних технологій виховання та формування позитивних стереотипів на основі мультимедійних засобів, оптимізацій теорії і практики підготовки майбутніх педагогів до реалізації завдань патріотичного виховання; роль і місце краєзнавства у структурі педагогічної практики студентів університетів.

1. *Державна національна програма "Освіта" (Україна XXI століття).* – К.: Райдуга, 1994. – 62 с.

2. *Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні // Світ виховання.* – 2005. – № 4. – С. 6 – 30.

3. *Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки.* – Жовква, 1936. – 72 с.

4. *Перший Український Педагогічний Конгрес. 1935.* – Львів: Накл. Т-ва "Рідна школа", 1938. – 252 с.

5. *Франко І. Галицьке краєзнавство // Зібрання творів: В 50-ти т.* – Т. 22. – К.: Наукова думка, 1986. – С. 7 – 29.

В КОЖНІЙ ФРАЗІ – ДУМКА

“Раз добром нагріте серце вік не прохолоне”.

Т. Шевченко

“... У християнстві є і буде завжди джерело відродження народів, хоч би в який стан ввергала їх історична доля”.

К. Ушинський

“... Хоч би якими були ваші погляди, читачу, на філософію і психологію, погодьтесь, що коли ми говоримо про виховання людини, то повинні задалегідь скласти собі уявлення про людину...”.

К. Ушинський